

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.52Slomšek
81.373.232.1

Prejeto: 4. 11. 2021

**Boris Golec**

prof. dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

ORCID: 0000-0003-0367-0141

Hudič kupi Slom in postane Slomšek

Razkriti prvi prednik škofa Slomška na Slomu pri Ponikvi*

IZVLEČEK

Prispevek dopolnjuje in nadgrajuje leta 1938 objavljeno raziskavo Maksa Goričarja o rodu blaženega škofa Antona Martina Slomška (1800–1862), ki ga je lahko Goričar zaradi uničenih matičnih knjig župnije Ponikva s težavami rekonstruiral samo do leta 1700. Odkrivanje neznanih virov je kot najpomembnejše prineslo ugotovitve o izvoru škofovega prapradedca Matije Novaka – Slomška, ki se je imenoval tudi Hudič in je konec 17. stoletja na kupljeno hubo na Slomu prišel iz sosednje vasi Brezje. Hube na Slomu tako ni kupil šele njegov sin Štefan Novak – Slomšek. Ohranjeni viri Matijo slikajo kot precej nasilnega človeka, njegovima priimkoma Novak in Hudič pa je v Brezju mogoče slediti v drugo polovico 16. stoletja oziroma v prvo tretjino 17. stoletja.

KLJUČNE BESEDE

Anton Martin Slomšek, predniki, rodoslovje, Slom pri Ponikvi, Brezje ob Slomu, Gornji Grad

ABSTRACT

HUDIČ [THE DEVIL] BUYS SLOM AND BECOMES SLOMŠEK. THE DISCOVERY OF BISHOP SLOMŠEK'S FIRST ANCESTOR AT SLOM PRI PONIKVI

The contribution draws on and further develops Maks Goričar's study (1938) on the lineage of Blessed Bishop Anton Martin Slomšek (1800–1862), which Goričar already had difficulty reconstructing until 1700 due to destroyed civil registers of the parish of Ponikva. The most important findings enabled by the discovery of the previously unknown sources on the origin of the bishop's great-grandfather Matija Novak–Slomšek, who also bore the name Hudič and at the end of the seventeenth century moved to a hide that he had bought at Slom from the neighbouring village of Brezje. The hide was therefore not purchased years later by his son Štefan Novak–Slomšek. The sources preserved portray Matija as a rather violent man, whose surnames Novak and Hudič can be traced back to the second half of the sixteenth century and the first third of the seventeenth century, respectively.

KEY WORDS

Anton Martin Slomšek, ancestor, genealogy, Slom pri Ponikvi, Brezje ob Slomu, Gornji Grad

* Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa »Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti« (P6-0052) in temeljnega raziskovalnega projekta »Ambicije, karierizem, pohlep, prevare: socialno-materialne strategije, prakse in komunikacija družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku« (J6-2575), ki ju financira ARRS iz državnega proračuna.

»Tole si malo pogledajte,« mi je, tedaj še ne šestnajstletniku, navrgel zdaj že pokojni mariborski škofjski arhivar Anton Ožinger, ko me je mladostniško navdušenje nad rodoslovjem in rodom mojega savinjskega prapradedna prignalo v Maribor, menda sploh šele tretjič v življenju v Slomškovo mesto ob Dravi. Na naslovnici skromne knjižice z letnico 1938 sem prebral meni neznano ime avtorja Maks Goričar,¹ pogled pa mi je obvisel zlasti na naslovu z nenavadno, štajersko zvenečo obliko škofovega priimka: »Slomškov rodovnik.«² Knjižica se me je tako dotaknila, da sem si jo karseda hitro izposodil v knjižnici. Koliko potrpežljivega dela, kakšne ugotovitve, predvsem pa kakšna odkrivanja novih svetov zame začetnika!

Močno me je prevzelo spoznanje, kako domiselno se je avtor lotil na videz nemogočega, sestaviti rodovnik Antona Martina Slomška (1800–1862), čeprav so župnijske matice škofove rodne župnije Ponikva ohranjene šele od požara leta 1782 dalje. Duhovniku in ljubiteljskemu etnologu Maksu Goričarju je kljub temu uspelo rekonstruirati škofov rod po očetovi liniji za sto let oziroma štiri rodove nazaj, do leta 1700, in za isti časovni razpon dognati za poredje šestih gospodarjev Sloma, od katerih so bili Slomškovi predniki samo trije – prapraded, praded in oče, saj je škofov rod medtem poldrugo generacijo prebival v Saleški dolini, kamor se je priženil škofov ded.³ Dejstvo, da so šele od pradedna dalje uporabljali priimek Slomšek, na Slom pa prišli še kot Novaki, mi je pomagalo dognati in razumeti spremembo priimka pri mojem rodu po materini strani, do katere je prišlo v približno istem času. Pri tem sem se podobno kot Goričar spopadal z vrzelmi v matičnih knjigah in z nujnostjo, da, kakor vem in znam, posežem po drugih virih, zlasti zemljiškogospodskih.

Kar zadeva Slomška, nisem mogel ali hotel verjeti, da ne bi bilo kdaj vendarle mogoče priti do dna vprašanja, od kod so prišli Novaki, ki jim je Slom dal poznejše rodbinsko ime, pa čeprav je Goričar zapisal: »Dalje nazaj bi morali zasledovati Slomškeve v Novakih. To pa je nemogoče, kajti ponikovske matice so zgoarele, Novaki pa so zelo običajno ime, zato je nemogoče spraviti jih v sorodstveno zvezo s Slomški. Ne ostaja torej drugega, kakor da ostanemo pri Štefanu Novaku-Slomškemu in ga smatramo za pradedna Slomškov, kakor ga je označil – po izročilu – že škof Slomšek sam.«⁴

Goričar je imel nedvomno prav, da iskanje Novakov po matičnih knjigah sosednjih župnij in drugih virih ne bi imelo pravega učinka in smisla. Obstajajo stvari, ki jih je skoraj nemogoče poiskati, ampak jih je nekega dne preprosto treba najti. In tako se je slaba tri desetletja po mojem prvem srečanju s Slomškovim rodovnikom zgodila – najdba.

Na Matijo Novaka, Slomškovega najstarejšega znanega prednika po očetovi, glavni liniji, sem povsem po naključju naletel v Nadškofjskem arhivu Ljubljana, kjer sem v fondu Gornji Grad iskal podatke v zvezi z Janezom Vajkardom Valvasorjem. Le malo preden sem uzrl prvi dokument s konca 17. stoletja z imenomom gornjegrajskega podložnika Novaka in Sloma, sem presenečen obstal ob imenu Janeza Matije Šivica, okoli leta 1730 upravitelja gospostva Gornji Grad, saj sem v njem prepoznal svojega sedemkrat pradedna po očetu. Šivic je med službovanjem v Gornjem Gradu vsekakor prihajal v stik s Slomškovi predniki na Slomu, njegov predhodnik na mestu gosposčinskega upravitelja obsežnega gospostva v lasti ljubljanske škofije pa je bil ta, ki je v zapisih pustil otipljive sledi o najstarejšem znanem škofovem predniku.

Slom pred Slomški in Novaki

Slomškov rod je dobil priimek po zaselku Slom pri Ponikvi, ki od uvedbe uradnih naselij (1770) spada pod Uniše.⁵ Zaselek z dvema celima hubama je bil stoletja podložen gospostvu Gornji Grad, ki ga je imel dobrih tristo let v lasti tamkajšnji benediktinski samostan, po njegovi ukinitvi pa je od leta 1473 do zemljiške odveze s kratko prekinitvijo ostal v rokah novoustanovljene ljubljanske škofije.⁶ Slom je v 17. stoletju postal tudi sedež najvzhodnejšega gornjegrajskega urada, sprva imenovanega po Lembergu, nato po Celju in slednjič po Slomu.⁷ V cerkvenem

⁵ NŠAM, Matične knjige, Ponikva, R 1782–1802.

⁶ Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 194–198.

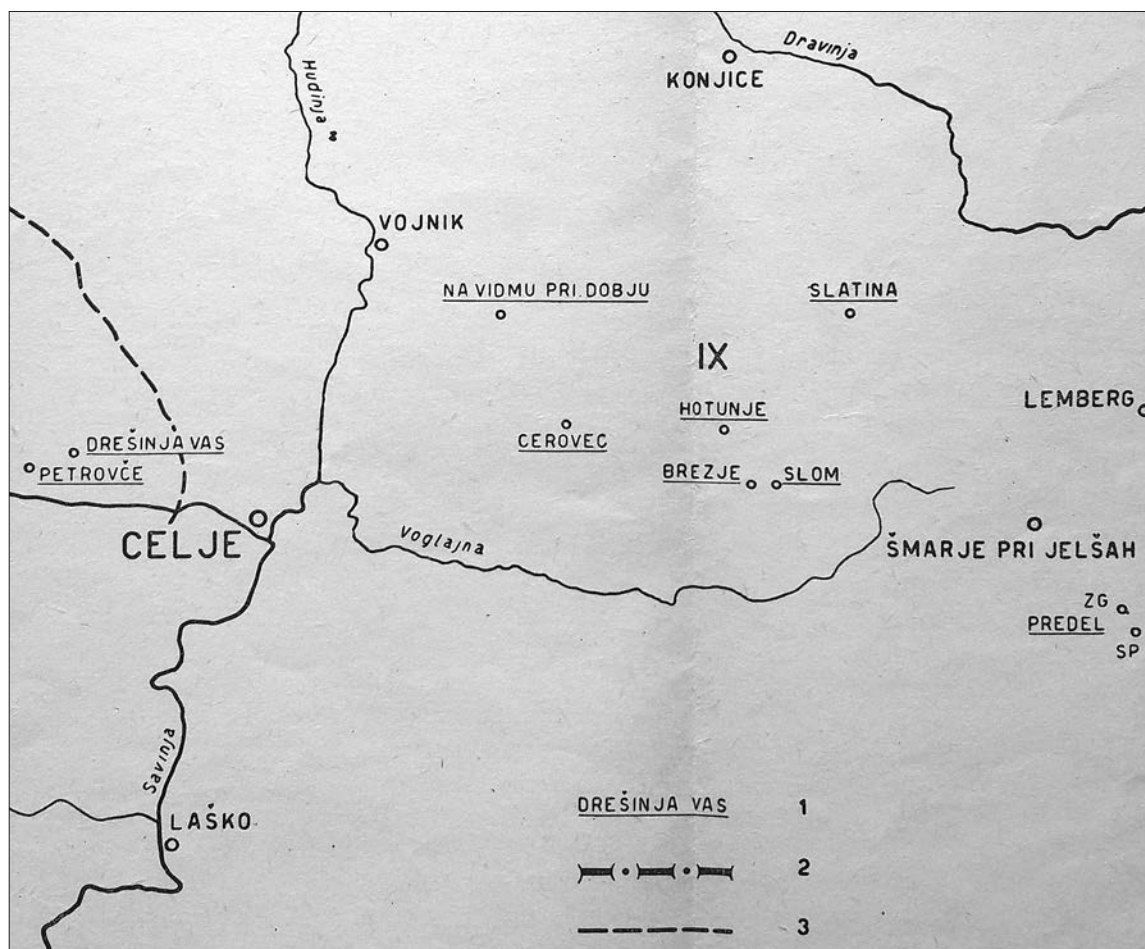
⁷ Ob prvi omembi v urbarju leta 1426 se je urad imenoval Urad v Marki blizu Lemberga (*Officium in Marchia prope Lemburg*) (NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 2, urbar Gornji Grad 1426, pag. 123), v cenilnem zapisniku leta 1542 Urad v hribovju pod Celjem (*Ambt zü Pürg vnder Cilli*) (StLA, Laa. A. Antiquum, Gruppe VI, Gülterschätzungen 1542, Nr. 20/268, fol. 149r), v popisu ognjiščine leta 1572 preprosto Urad Celje (*Ambt Cilli*) (Rauchgeld 1572–74, Nr. 143, s. d., s. p.), v urbarju iz leta 1602 Urad Hribovje Celje (*Ambt Püergkh Cilli*) (NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 3, urbar Gornji Grad 1602 – 2. del, pag. 1067), v urbarju iz leta 1714 pa prvič s Slomom na prvem mestu: Urad Slom in hribovje pod Celjem (*Ambt Slomb vnd Pürg vnter Cilly*) (NŠAL, NŠAL 23, Gornji Grad Maribor, šk. 48, knj. 39, urbar Gornji Grad 1714, fol. 178r). V terezijanskem katastru sredi 18. stoletja je slednjič ostal le še Urad Slom (*Ambt Slamb*) (StLA, Maria-Theresianischer Kataster, C H 9, Herrschaft Oberburg, Extract auß dem Oberburgischen Zünß=Trejdt Register, 26. 9. 1749). Goričar je izraz Pürg v cenilnem zapisniku iz leta 1542 razumel kot Birke (Breza) in je urad zmotno poimenoval po vasi Brezje ob Slomu, po urbarju za leto 1714 pa pravilno »bregovje niže Celja« (Goričar, *Slomškov rodov-*

¹ Maks Goričar, eden prvih raziskovalcev matičnih knjig na Slovenskem, se je rodil 22. oktobra 1877 v Mozirju, bil leta 1901 v Mariboru posvečen v duhovnika, služboval v različnih župnijah lavantinske škofije in umrl 11. februarja 1941 v Šoštanju (NŠAM, Službeni listi duhovnikov, šk. 7, Goričar Maks).

² Pravilnost sklanjanja Slomšek – Slomška je v monografiji o škofu utemeljeval zgodovinar Franc (Fran) Kovačič (Kovačič, *Služabnik božji*, str. 14, op. 1), čigar dognanja o Slomškovem rodu so bila izhodišče za Goričarjevo raziskavo.

³ Gl. zlasti tabelarični prikaz škofovih prednikov in gospodarjev na Slomu v: Goričar, *Slomškov rodovnik*, str. 35.

⁴ Prav tam, str. 10–11.



Urad Slom (s števil. IX), tedaj imenovan še Urad v Marki blizu Lemberga, ob prvi omembi Sloma leta 1426 (po: Gestrin, *Gospodarska in socialna struktura, zemljevid med str. 480 in 481*).

pogledu je bil del ponikovske župnije sv. Martina, ene od štajerskih pražupnij na tleh oglejskega patriarhata, prvič izpričane leta 1236.⁸ Sicer pa je vedenje o Slomu pred priselitvijo Novakov, ki so tu postali Slomški, razmeroma skromno. Kljub častitljivosti ustanov, s katerimi je bil življenjsko povezan, se namreč ni ohranilo toliko virov, kot bi pričakovali.

Izhodišče za raziskovanje Slomškovega rodu je Goričarju in še pred njim Francu Kovačiču dal škof Slomšek sam, ki naj bi v svojem tretjem potopisu (1837) o zgodovini Sloma zapisal naslednje ključne besede: »Pred sto petdesetimi leti, torej okoli l. 1680. je Slom bajè imel pet posestnikov, med njimi je bil neki duhovnik glavni lastnik. Vsa ta posestva je pokupil Štefan Novak, po domače Slomšek.«⁹ Kot je ugotavljal že Goričar, je rodbinsko ustno izročilo ustrezalo dejstvu. Prvi Slomšek je prišel na Slom

še kot Novak, se tu začel imenovati Slomšek in, kot pričajo urbarji iz prve polovice 18. stoletja, v svojih rokah združil posest petih posestnikov.¹⁰ Žal Goričar ni imel v rokah Slomškovega potopisa, ampak se je zanašal na Kovačičevo razlago Slomških besed, Kovačič pa je, kot bomo videli, izpustil ravno ključni podatek, da je bil Novak premožni sosed Sloma.¹¹

Precej težje kot v času Novakov-Slomškov je mogoče po urbarjih zasledovati posestno zgodovino Sloma pred tem. Goričar je imel v rokah najstarejši gornjegrajski urbar iz leta 1426, nato pa nobenega vse do urbarja iz leta 1714, ker »jih ni bilo mogoče vpogledati«. Urbarji iz vmesnega, skoraj tristoletnega časovnega razpona bi, kot je zapisal, razkrili, kdaj se je gosposčinski urad, v katerem je ležal Slom, začel imenovati po Slomu in kdaj se je glavnega posestnika na Slomu – še v času pred priselitvijo škofovih prednikov – prijel priimek Slomšek.¹²

nik, str. 9). Da je šlo v resnici za hribovje (Gebirge), priča formulacija v urbarju za leto 1724: *Ambt Slomb Vndt Gepiery Vnter Cilly* (NŠAL, NŠAL 23, Gornji Grad Maribor, šk. 49, knj. 40, urbar Gornji Grad 1724, pag. 528).

⁸ Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 84.

⁹ Goričar, *Slomškov rodovnik*, str. 10.

¹⁰ Prav tam, str. 10–12.

¹¹ Kovačič, *Služabnik božji*, str. 12.

¹² Goričar, *Slomškov rodovnik*, str. 9.

Po urbarju iz leta 1426 je bil Slom tako kot v naslednjih stoletjih do zemljiške odveze v sestavi istega gosposočinskega urada, ki je vključeval hube na širšem območju Sentjurja pri Celju. Urad, pozneje poime-novan po Slomu, se je tedaj imenoval Urad v Marki blizu Lemberga (*Officium in Marchia prope Lemburg*) in je štel 31 hub (*mansus*) v osmih krajih, od tega štiri hube na Slomu (*Slum*), ki se takrat sploh prvič omenja. K prvi hubi je spadal mlin, noben kmet pa še ni imel priimka, ampak le eden poklicno oznako.¹³

Poznejši urad Slom žal le izjemoma najdemo v ohranjenih urbarjih in drugih urbarialnih virih škofjskega gospostva Gornji Grad za 16. in 17. stoletje. Razlog tiči v dejstvu, da je Gornji Grad svoj naj-vzhodnejši urad redno oddajal v zakup in ga v neposredno upravo ponovno prevzel šele leta 1683.¹⁴ Iz omenjenih dveh stoletij razpolagamo tako samo z urbarjem iz leta 1602 in s tremi popisi podložnikov, sestavljenimi za davčne potrebe na zahtevo štajerskih deželnih stanov.

Prvi popis je t. i. cenilni zapisnik iz leta 1542, ki znotraj urada, imenovanega Urad v hribovju pod Celjem, ne razlikuje posameznih vasi in zaselkov, ampak so ti navedeni ob imenu posameznega posestnika, kadar ta nima priimka – in takih je bila velika večina od skupno 25 kmetov v uradu, tako kot pozneje pa sta bili na Slomu najverjetneje dve hubi. Ena je tista, na kateri je sedel Primož Na Slomu (*Primus Naslomo hueben*) in je popisana na tretjem mestu, druga pa je na popisu prva. Kot slomsko jo prepoznamo po mlinu in priimku Martina Rožiča, ki ju trideset let pozneje srečamo v okviru Sloma. Med njiju se je vrnil župan Filip iz Brezja (*Philip Supan zu Prückh*), Primožu pa sledijo Janez Petelin z majhno hubo in trije gospodarji majhnih hub v Brezju (*zu Prückh*), vsi brez priimka.¹⁵ Priimka Slomšek torej še ni bilo, ampak ga nadomešča kognomen Na Slomu, kar je prvi slovenski zapis predložne zveze z vsebovanim toponimom Slom.¹⁶

Ob popisu ognjiščine (*Rauchgeld*) trideset let pozneje, leta 1572, sta bili na Slomu (*Zu Slom*) popisani dve podložniški posesti, ki sta plačevali vsaka

po 20 krajcarjev, enako kot vseh 25 podložnikov v sedmih krajih urada. Na prvi posesti sta skupaj gospodarila Ahac in Janež brez priimka, na drugi pa Jurij Rožič, ki se je pisal enako kot leta 1542 Martin Rožič, kmet s hubo in mlinom.¹⁷ Slom (*Am Slam*) iz zgodovinske teme zopet pokuka čez natanko tri desetletja, v gornjegrajskem urbarju iz leta 1602, ko na njem najdemo dva posestnika. Andrej Zorko je imel celo kupnopravno hubo in še polovico druge, prav tako podeljene v kupno pravo. Na drugi polovici hube je gospodaril Vide, sin Petra Na Slomu (*Petter am Slam Sun Vide genannt*), pri katerem ni navedeno, ali je šlo za kupnopravno ali zakupno posest.¹⁸ Enako posestno stanje srečamo v popisu davka na osebo iz let 1632–1634. Na Slomu (*Am Slomb*) je imel Matija Zorko (*Matthia Sorkho*) poldrugo hubo, Peter Na Slomu (*Petter am Slomb*) pa polovično.¹⁹ O priimku Slomšek tudi v tem času še ni sledov, ni ga ne na Slomu ne drugje v uradu. Kot bomo videli, Slomške prvič srečamo šele proti koncu 17. stoletja; tako se priimek Slomšek po nastanku uvršča med mlajše slovenske priimke.

Posestno stanje Sloma prikazuje nato šele dobrih 80 let mlajši urbar iz leta 1714, že iz časa, ko je na glavnini Sloma gospodaril rod škofa Slomška. Na prvem mestu je naveden Blaže Slomšek (*Blasche Slom-schegg*) s polovično hubo, za njim pa škofov praded Štefan Slomšek (*Stephan Slombschegg*) s tremi posestnimi enotami: s celo kupnopravno hubo, na kateri je bil prej gospod Andrej Standler, z njivo in s polovično kupnopravno hubo.²⁰ Več Slomškov srečamo tudi drugje v uradu, tedaj imenovanem Urad Slom in hribovje pod Celjem. V sosednji vasi Brezje se je od desetih podložnikov kar polovica pisala Slomšek: Matija, Blaže, Primož, Matija in še en Primož, prvi trije vsak na celi zakupni hubi, zadnja dva pa sta bila glede na majhne datatve kajžarja.²¹ Od kod toliko Slomškov? Ni prav verjetno, da bi na nastanek in širjenje priimka vplivalo novo poimenovanje urada po Slomu. Slomški so se pač imenovali tisti, ki so na Slomu bodisi prebivali ali od tam izšli. Le malo prej se je priimek prijel škofovih neposrednih prednikov, na Slom priseljenih Novakov.

¹³ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 3, urbar Gornji Grad 1602 – 2. del, pag. 124. Prim. Gestrin, *Gospodarska in socialna struktura*, str. 497; Goričar, *Slomškov rodovnik*, str. 9; Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 297.

¹⁴ Leta 1662, ko se je urad imenoval še Hribovje pod Celjem (*Ambt Pürk vndter Cilli*), ga je imel v zakupu Maks Satlberger (NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 11, register zaostankov 1662, s. p.), nato do leta 1678 braslovski župnik Andrej Karel Staidler, za njim pa baron Andrian, dokler ni leta 1683 prešel v neposredno upravo gospostva (prav tam, šk. 85, *Proces Steidler 1697–1700*, Specification, s. d.).

¹⁵ StLA, Laa. A. Antiquum, Gruppe VI, Gülterschätzungen 1542, Nr. 20/268, fol. 149r–150r.

¹⁶ Priimek so imeli v celotnem uradu samo trije, če izvzamemo župana (*Supan*) iz Brezja: Rožič, Petelin in Klanšek. Drugi so poimenovani po kraju: Brezje (*zu Brückh, zu Prückh*), Hotunjem (*Nachutinni*), Vidmu (*Nawidmi*), Predelu (*Na Predeli*), Spodnjem Predelu (*zu Vnder Predeli*), »Pečini« (*Na Patsim, Na Patschim*) in Slatini (*Slatini*).

¹⁷ StLA, Laa. A. Antiquum, Gruppe VI, *Rauchgeld 1572–74*, Nr. 143, s. d., s. p.

¹⁸ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 3, urbar Gornji Grad 1602 – 2. del, pag. 1070–1071.

¹⁹ Prav tam, šk. 4, register davka na osebo 1632–1634, s. p. – Postavlja se vprašanje, ali se slika iz let 1632–1634 res nanaša na ta čas ali morda na nekoliko starejše stanje. Leta 1625 je namreč šentjurski župnik Mihael Wollich poročal, da je posestnik hube na Slomu skupaj z družino umrl za kugo, in prosil škofa Tomaža Hrena, naj hubo podeli njegovemu svaku Mihaelu Pilpahu (Orožen, *Das Dekanat Tüffer*, str. 134).

²⁰ NŠAL, NŠAL 23, Gornji Grad Maribor, šk. 48, knj. 39, urbar Gornji Grad 1714, fol. 179v.

²¹ Prav tam, fol. 178r–179v.

Slomškov prapraded Matija Novak ali Hudič († 1697/1700)

Kot rečeno, se je Goričar opiral samo na Kovačičevo interpretacijo kratkega zgodovinskega orisa Sloma izpod peresa škofa Slomška. V Kovačičevem izvlečku, objavljenem leta 1934, manjka ključni podatki, od kod je Novak prišel na Slom, zelo svobodno pa so prevedena še nekatera mesta. Kovačič je vsebino povzel takole: »Pred sto petdesetimi leti, torej okoli l. 1680, je Slom baje imel pet posestnikov, med njimi je bil neki duhovnik glavni lastnik. Vsa ta posestva je pokopil Štefan Novak, po domače Slomšek. Potem se je staro ime polagoma opustilo in po priliki od l. 1700 je obveljalo ime Slomšek kot domače ime.« O Štefanu Novaku – Slomšku pa: »Bil je premožen in podjeten mož in je zapustil več sinov, med njimi dva duhovnika.«²² V prevodu se zadevni izsek iz Slomškovega rokopisa glasi: »Slom, pred 150 leti srenjo petih posestnikov, med katerimi naj bi bil glavni posestnik nek duhovnik, je povezal in združil v eno kmetijo *premožni sosed Novak*. Z več hubnimi posesti pripada nekdanjemu gospodarstvu Rudenek, zdaj Gornji Grad, je lasten urad in podložen ljubljanskemu škofu. Štefan Novak, po domače Slomšek, je imel več sinov, med njimi dva duhovnika. Dejansko rodbinsko ime je zastaralo in rodbini je od leta 1700 postalo lastno domače ime Slomšek.«²³

Po pričevanju škofa Slomška je, kot rečeno, pet posesti na Slomu v eno združil Štefan Novak, po domače Slomšek, prvi njemu znani prednik. Ustno izročilo je segalo še malo dlje v preteklost, do neimenovanega duhovnika, ki naj bi bil gospodar pred Štefanom. Od kod je prišel Novak, kar ni bil nujno omenjeni Štefan, se je pri Slomškovih na Slomu v začetku 19. stoletja še vedelo. Na drugem mestu, kjer opisuje cerkvico sv. Ožbolta v bližnjih Unišah, Štefana Novaka škof imenuje moj praded: »Ta prijazna cerkvica, ki jo je po pripovedovanju na novo zgradil moj praded Slomšek Štefan leta 1737 ...«²⁴

En sam, a za nas ključni vir neposredno pravi o tem, da je bilo Štefanovemu očetu ime Matija. Pričevanje o Matiji Novaku-Slomšku je Goričar našel v vpisu poroke njegovega sina Štefana Slomška, v kate-

rem je prepoznal škofovega pradedu. V poročni matici župnije Vojnik z dne 17. februarja 1700 je Matija naveden že kot pokojni in s priimkom Slomšek, njegov sin Štefan, poročen s Heleno Jošt, pa kot ženin iz župnije Ponikva (*Stephanus filius defuncti Mathia Slomsekh ex parochia ponikliensi*).²⁵ Ko je ta Štefan tri leta pozneje, 6. februarja 1703, kupil v kupno pravo hubo, imenovano Slomovina ali Slomski dvor (*so genanten Slamber hoff*), je v listini ljubljanskega škofa imenovan Štefan Novak,²⁶ kar je poleg ustnega izročila škofove rodbine edini podatek, ki Novake povezuje s Slomški. Po Goričarjevem mnenju to ni mogla biti šele prva posest Štefana Novaka na Slomu, ampak je moral škofov praded nekaj tamkajšnje posesti imeti že pred poroko leta 1700, da je po njej lahko dobil priimek Slomšek in je nevesto pripeljal na Slom. Prva Štefanova posest na Slomu naj bi bila Štefanova cela huba, pri kateri je v gornjegrajskem urbarju iz leta 1714 zapisano, da jo je prej imel gospod Andrej Standler. Listina iz leta 1703 pa naj bi se po Goričarju nanašala na tretjo posest v urbarju, na polovično hubo, saj jo je Štefan Novak kupil od Janeza Krstnika Škorje in potemtakem ne more biti identična s Standlerjevo.²⁷

Kot bomo videli, je imel posest na Slomu dejansko že oče Matija Novak, ki se je tja tudi preselil, in to iz neposredne bližine, iz sosednje vasi Brezje, prav tako v uradu Slom. Vendar v nasprotju z Goričarjevim sklepanjem ni posedoval polovične hube, ki je v urbarju leta 1714 navedena kot Štefanova tretja posest, ampak prvo, tj. celo hubo duhovnika Andreja Staidlerja (ne Standlerja ali Staudlerja). Isto posest je njegov sin Štefan Novak leta 1703 prejel od ljubljanskega škofa v kupnopravno posest, potem ko jo je kupil od Janeza Krstnika Škorje, za katerega Goričar ni mogel vedeti, da je bil Staidlerjev dedič in da so mu bile vmes formalno priznane lastniške pravice.

Nova spoznanja o prenosu lastništva hube na Novake – Slomške temeljijo na tistem delu gornjegrajskega gosposčinskega arhiva, ki je danes v Nadškofijskem arhivu Ljubljana in ga Maks Goričar v Štajferskem deželnem arhivu v Gradcu, kjer je bil tedaj shranjen, ni imel v rokah. Goričar je tam sicer brez uspeha iskal urbarje, kot piše leta 1936 v pismu Francu Kovačiču,²⁸ drugo gradivo pa ga očitno ni zanimalo. Šele od leta 1979 je ta del gornjegrajskega gosposčinskega arhiva v Ljubljani, kamor je prišel v okviru arhivske restitucije.²⁹ Dokumente o očetu in

²² Kovačič, *Služabnik božji*, str. 12.

²³ V izvorniku: »Slom, vor 150 Jahren eine Gemeinde von 5 Besitzern, darunter der Hauptbesitzer ein Priester gewesen seyn soll, ist durch einen benachbarten vermöglichen Bauern Novak zusammengebracht und zu einem Bauernhof vereinigt worden. Es gehört mit mehrern Hubgründen der einstigen Herrschaft Rudnegg, jetzt Oberburg, macht ein eigenes Amt aus, dem Bischofe von Laibach gehörig. Stephan Novak vulgo Slomsekh hatte mehrere Söhne, drunter 2 Priester. Der eigentliche Familien Name veraltete, und der Vulgar-Nahme Slomsekh wurde der Familie seit 1700 eigen« (NŠAM 3005, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII - Potopisi, 1837, pag. 48).

²⁴ »Dieses freundliche Kirchlein von meinem Urgrossvater Slomsekh Stephan 737 der Sage nach neu erbauet ...« (NŠAM 3005, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, VIII - Potopisi, 1837, pag. 47).

²⁵ NŠAM, Maticne knjige, Vojnik, P 1684–1784, s. p., 17. 2. 1700. – Goričar je vpis objavil samo v slovenskem prevodu, ohranil je le izvorno obliko priimka *Slomsekh* (Goričar, *Slomšekov rodovnik*, str. 10).

²⁶ NŠAL, NŠAL 101, Zbirka listin, št. 931, 1703 II. 6., Gornji Grad. Prim. Goričar, *Slomšekov rodovnik*, str. 11.

²⁷ Goričar, *Slomšekov rodovnik*, str. 11. Goričar je zmotno bral Staudler namesto Standler.

²⁸ NŠAM 3005, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXXVI-B-1, Slomškov rodovnik, 10. 8. 1936.

²⁹ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, popis.



Razglednica Sloma, izdana ob stoletnici škofovega rojstva leta 1900 (iz zbirke Milana Škrabca).



Slomškova rojstna hiša na Slomu (foto: B. Golec, oktober 2021).

sinu Matiju in Štefanu Novaku, o prejšnjem lastniku duhovniku Andreju Karlu Staidlerju in o vmesnem Janezu Krstniku Škorji najdemo v njem raztresene v več sodnih spisih. Iz posameznih drobcev je bilo slednjič mogoče sestaviti trdno in logično celoto.

Priimek duhovnika Staidlerja je v urbarju iz leta 1714 in v poznejših urbarjih vsakič zmotno zapisan kot Standler, kar je Goričar bral kot Staudler. Je pa v gospodu Andreju pravilno identificiral Andreja Karla Staidlerja, med letoma 1657 in 1679 župnika in komisarja v Braslovčah, rojenega okoli leta 1619 v Gornjem Gradu.³⁰

Kaj se je dogajalo s Staidlerjevo, pozneje Novak-Slomškovo posestjo na Slomu, razkriva sodni spis t. i. Staidlerjevega procesa z dokumenti iz let 1694–1701.³¹ Ko je nekdanji braslovški župnik Staidler leta 1685 umrl, sta dve njegovi hubi, obe precej zanemarjeni in z neplačanimi obveznostmi, zapadli gornjegrajskemu gospodstvu. Prva, imenovana *Prenhof*, je ležala pri Braslovčah, druga, označena kot *Slomhof*, pa na Slomu. Gospodstvo je za obe takoj zatem poiskalo primerna posestnika.³² Vse kaže, da se je to zgodilo že leta 1686 ali najpozneje 1687,³³ saj se popis neporavnanih obveznosti pokojnega župnika Staidlerja za Slom konča z letom 1686. Iz popisa izvemo, da je imel Staidler do leta 1678 v zakupu celoten urad Slom, nato je bil njegov zakupnik gospod (baron) Andrian iz Gornjega Grada, leta 1683 pa je urad spet prešel v neposredno upravo gornjegrajskega gospodstva. Iz naslova zakupa urada in pozneje neporavnanih dajatev se je pri Staidlerjevi posesti do vključno leta 1686 nateklo za dobrih 252 goldinarjev dolga, ki ga je odvetnik Gornjega Grada Elija Köschner ob prodaji hube na Slomu odtegnil od kupnine.³⁴ Dobrih deset let pozneje, leta 1697, iz prošnje Janeza Krstnika Škorje ljubljanskemu škofu izvemo, da je bil tedanji posestnik dvora Slom (*Hoff Slam*) Matija Novak. Škorja je kot priznani Staidlerjev dedič zahteval zase izročitev Slomovine iz Novakovih rok ter prosil za inventar živine in premičnin, ki so bile izročene Novaku ob predaji posesti, in za ocenitev, koliko je Novak medtem vložil v izboljšavo posesti. Ko so bili kupnopravni dvor Slom in druga Staidlerjeva posest odtujeni, je bil Škorja še majhen in ni mogel vedeti, kako je do odtujitve prišlo.³⁵ Zadeva se je vlekla že od jeseni 1685, ko je Škorja na podlagi Staidlerjeve opo-

roke prvič zahteval dediščino, a je bil zavržen kot mladoleten in zaradi pravic drugih dedičev. Pravico do izključnega dedovanja mu je šele leta 1693 s sodbo priznal štajerski deželni glavar,³⁶ pred katerim se je Škorja nato še več let pravdal z ljubljanskim škofom zaradi svoje zahteve po izročitvi obeh Staidlerjevih hub oziroma dvorov. Škof je priznanju Škorje za dediča oporekal s sklicevanjem na dva razloga: prvič, da Škorja kot nezakonski sin duhovnika Staidlerja (*filius naturalis*) sploh ni upravičen do dedovanja, in drugič, da sta obe hubi zakupni (*Miedt Hueben oder Pfenich*) in kot takšni po smrti prve ali največ dveh generacij pripadeta gospodstvu, Staidler pa kot duhovnik ni mogel imeti naslednikov in tudi ničesar oporočno zapustiti.³⁷ Po večletnem pravdanju sta nasprotni strani, Škorja in pooblaščenec ljubljanskega škofa, 6. novembra 1700 v Gornjem Gradu sklenili poravnavo. Škofov pooblaščenec je bil po njenih določenih dolžan Škorji kot priznanemu Staidlerjevemu dediču izročiti hubo na Slomu (*die Hueben zu Slomb*), in sicer v takem stanju, v kakršnem jo je zapustil pokojni Staidler, ter skupaj z inventarnim popisom, kaj je s hubo prevzel pokojni Hudič (*der Huditsch seel.*). Kot bomo videli, je bil Hudič drugi priimek Štefana Novaka. Od drugih zahtev je Škorja odstopil, tako tudi od zahteve po vrnitvi hube, imenovane *Prenerhoff*, ki jo je, enako kot tisto na Slomu, medtem prevzel drug posestnik. V zameno je moral Škorja baronu Andrianu poplačati Staidlerjeve robotninske zaostanke v višini 200 goldinarjev, ljubljanskemu škofu pa vrednost prodane Staidlerjeve hube in Hudiču (Novaku) 400 goldinarjev kupnine (*Kaufschilling*). Za hubo na Slomu naj bi nato škof Škorji izdal zaščitno pismo.³⁸

Bilo je torej črno na belem, da bo Štefan, naslednik pokojnega Matije Novaka, v zameno za vrnjeno kupnino moral zapustiti hubo na Slomu ali t. i. Slomski dvor, so mu pa priznali nadomestilo za vse, kar je bilo medtem vloženo v izboljšavo posesti. Pri tem so se pojavile tehnične težave, ker niso nikjer našli inventarja izročeni Staidlerjevih premičnin Štefanu Novaku, ne pri takratnem ne pri prejšnjem gornjegrajskem odvetniku.³⁹ Tako je 28. junija 1701 trinajst nepristranskih cenilcev ocenilo izboljšave na posesti in stavbah na Slomu, odstopljenih Štefanu Novaku. Ugotovili so, da je bilo za ogredje in streho pri veliki stavbi vloženi 6 goldinarjev, pri kolnici (*Wagenhütten*) 24 goldinarjev, pri kovačiji 5 goldinarjev, za popravilo ogredja in strehe na novi hiši 10 goldinarjev, prav toliko za oboje pri stari hiši, enako za popravilo ogredja in strehe še ene stavbe (besedilo je tu zabrisano), za gumno, skednje in hleve 30 goldinarjev, pri mlinu pa za streho in mlinske kamne 11 goldinarjev, skupaj 106 goldinarjev. Štefanu Novaku so priznali

³⁰ Goričar, *Slomšekov rodovnik*, str. 11.

³¹ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 85, Proces Steidler 1697–1700.

³² Prav tam, s. d. (Information). – *Prenhof* je ljubljanski škof 12. januarja 1687 podelil v kupnopravno posest Janezu Juriju Peeru; I. Orožen je sklepal, da gre za posest v Rakovljah pri Braslovčah (Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 46).

³³ *Prenhof* je ljubljanski škof 12. januarja 1687 podelil v kupnopravno posest Janezu Juriju Peeru; I. Orožen je sklepal, da gre za posest v Rakovljah pri Braslovčah (Orožen, *Das Dekanat Fraßlau*, str. 46).

³⁴ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 85, Proces Steidler 1697–1700 s. d. (Specification).

³⁵ Prav tam, s. d. (pripis 10. 10. 1697).

³⁶ Prav tam, s. d. (pripis 20. 12. 1697).

³⁷ Prav tam, s. d. (Information).

³⁸ Prav tam, 6. 11. 1700.

³⁹ Prav tam, s. d. (Information).

tudi pridelek posejanega žita, ki ga bo dala naslednja žetev, zato pa je moral Škorji izročiti vse nepremičnine, ki jih je ta navedel, ne glede na to, da niso našli inventarja.⁴⁰ Zadnji dokument v Staidlerjevem sodnem spisu je nastal dan po cenitvi na gospodstvu Vrbovec, kjer ga je napisal Volf Andrej Filiša, očitno eden od cenilcev. V kratkem pismu je gornjegrajskemu odvetniku sporočal, kako poniglavo, neposlušno in trdovratno se obnaša Janez Krstnik Škorja, ki hitro spreminja odločitve (*balt Ja: balt Nein*), tako da ni pričakovati poravnave. Proti njemu bo treba nastopiti s pravo resnostjo in na drugačen način, sicer se sodni spor zlepa ne bo končal.⁴¹

Škorja, o katerem vemo le to, da je moral biti še mlad in da je živel v Braslovčah,⁴² je očitno nagajal in izsiljeval, a se je spor slednjič le razrešil. Zadnje dejanje pravdanja za Slomovino je listina ljubljanskega škofa Ferdinanda grofa Kuenburga o podelitvi dvora Slom (*so genanten Slamber Hoff*) Štefanu Novaku in njegovim dedičem v kupno pravo, izdana 6. februarja 1703 v Gornjem Gradu. Po njenih besedah je Novak Škorji plačal 500 goldinarjev kupnine ter poravnal deseti in dvajseti pfenig v višini 75 goldinarjev. Čeprav je šlo za kupnopravno posest (*Kauffrechtsweis*), se je ta pravica nanašala le na dva rodova (*auf zwey leiber zu verstehen*).⁴³

Goričarjevo sklepanje, da je Štefan Novak – Slomšek moral imeti na Slomu nekaj posesti že ob poroki leta 1700, da se je lahko imenoval Slomšek, se je torej pokazalo kot pravilno. Prav tako, da je šlo za Staidlerjevo posestvo.⁴⁴ Ni pa res, da za to posest ni ohranjena kupna pogodba. Listina iz leta 1703 se namreč nanaša na nekdanjo Staidlerjevo hubo, ne na polovično hubo, ki jo najdemo v Štefanovih rokah kot tretjo posest v urbarju leta 1714⁴⁵ in je bila glede na to očitno pridobljena zadnja. Brez poznavanja predzgodovine bi nas listina tako kot Goričarja zlahka zavedla, da je Štefan Slomski dvor kupil šele tedaj, v resnici pa ga je imel že njegov oče Matija. Ta je zanj, kot smo videli, odštél 400 goldinarjev, po-

tem ko je posest po smrti župnika Staidlerja zapadla gornjegrajskemu gospodstvu. Vmesna epizoda s Škorjo, Staidlerjevim nezakonskim sinom in dedičem, je bila le pravni spor, pri čemer huba na Slomu, matična Slomovina, nikoli ni fizično prišla v Škorjeve roke.

Kdo je bil Matija Novak ali Hudič in od kod je prišel na Slom?

Da je Štefan Novak Slomovino kupil zelo kmalu po Staidlerjevi smrti (1685), o čemer brez navedbe imena novega lastnika govori nedatirano poročilo ljubljanskega škofa v sodnem spisu,⁴⁶ potrjujejo tudi drugi dokumenti gornjegrajskega arhiva. Še več, iz treh drugih sodnih zadev je mogoče razbrati, kje je Matija Novak živel pred tem, leta 1685, in kdaj približno se je preselil na Staidlerjevo hubo na Slomu, kjer ga najdemo tri leta pozneje.

Od kod je prišel na Slom, razkriva njegova izjava, ki jo je podal 1. julija 1688 pred gornjegrajskim gosposčinskim upraviteljem v zvezi s sporom z lastnikom gospodstva Blagovna. V zapisani izjavi je omenil svojo hišo v Brezju, tik ob Slomu (danes Brezje ob Slomu), in svoj travnik na Slomu.⁴⁷

Ozadje nastanka omenjenih dokumentov o Matiji Novaku je vprašanje deželskosodne jurisdikcije nad Brezjem in Slomom, ki sta ležala prav na meji med deželskima sodiščema gospostev Blagovna in Zbelovo. Meja tu očitno ni bila jasno določena, Slom pa je imel lastno pomirje, ki je pripadalo njegovemu zemljiškemu gospodu, gospodstvu Gornji Grad.⁴⁸ Dokumenti, nastali v letih 1688–1690, povedo marsikaj tudi o Matijevi človeški plati, zato si jih bomo ogledali nekoliko natančneje.

Prvi dokument je zapis njegove že omenjene izjave (*deß Matthia Nouakh aussag*) pred gornjegrajskim gosposčinskim upraviteljem z datumom 1. julij 1688. Matija se je prepiral z lastnikom gospodstva Blagovna (pri Šentjurju) in iskal zaščito pri svojem zemljiškem gospodu. Blagovnski graščak grof Gaisruck, za katerega je moral Novak točiti t. i. dvorno vino, mu je namreč naložil več kazni. Kot je povedal Matija sam, bi moral prvo kazen v višini 6 goldinarjev plačati zato, ker sta se dva njegova hlapca, Marko Guzi in Jurij Skale, zapletla v pretep (*Rauffhandl*) s furmani »gospoda komisarja« iz Šentjurja, ko so v Brezje pripeljali sod vina. Ko je nato Novak prinesel na Blagovno plačilo dvornega vina (*die bezallung des Hoffweins*), mu je pokojni grof od vsote odtegnil 6 goldinarjev kazni. Druga kazen se je nanašala na pretep pred tremi leti, torej leta 1685. Gregor Pevec, župan gospodstva Štatenberg na Mlačah, se je zaradi nekega zapitka (*wegen Zallung einer Zöch*) stepel z

⁴⁰ Prav tam, 28. 6. 1701 (Schätzung).

⁴¹ Prav tam, 29. 6. 1701.

⁴² Škorja je gornjegrajskemu odvetniku 10. januarja 1700 pisal iz Braslovč (prav tam, 10. 1. 1700). Da je bil verjetno od tam, je sklepal že Goričar na podlagi dejstva, da je Gornji Grad imel v tej župniji podložnike in da se je v njej leta 1637 rodil neki Janez Krstnik Škorja (Goričar, *Slomšekov rodovnik*, str. 11). Ta je bil občutno prestar, da bi mogel biti sin braslovškega župnika Staidlerja, zapovrh pa se je rodil kot zakonski sin (NŠAM, Matične knjige, Braslovče, R 1632–1639, pag. 36). Glede na podatek, da je bil Janez Krstnik Škorja leta 1685 ob smrti očeta Andreja Karla Staidlerja še mladoleten, se je moral roditi v šestdesetih ali sedemdesetih letih 17. stoletja. Priimek Škorja je tedaj v Braslovčah živel, je pa v vrsti krstnih matičnih knjig vrzel vse od leta 1639 do 1672. Po tem letu Škorjevega krsta ne najdemo (prav tam, R 1672–1708).

⁴³ NŠAL, NŠAL 101, Zbirka listin, št. 931, 1703 II 6, Gornji Grad.

⁴⁴ Goričar, *Slomšekov rodovnik*, str. 11.

⁴⁵ NŠAL, NŠAL 23, Gornji Grad Maribor, šk. 48, knj. 39, urbar Gornji Grad 1714, fol. 179v.

⁴⁶ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 85, Proces Steidler 1697–1700, s. d. (Information).

⁴⁷ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 88, Različni procesni akti 17. st., 1. 7. 1688.

⁴⁸ *Historischer Atlas*, Bl. 32, Cilli.

ni vedel, da mu je pisar zapisal 6 goldinarjev kot kazen, saj mu o tem ni ničesar povedal. Tako je vztrajal, naj se mu plačanih 6 goldinarjev računa za dvorno vino in ne kot kazen (*Straffgelt*), grof pa mu je zato 5. maja 1688 na njegovem domačem travniku na Slomu (*in der hämbischen Wisen zu Slamb*) zarubil par volov, ki ju ni hotel vrniti, dokler Novak ne plača 13 goldinarjev.⁴⁹ Na podlagi Novakove izjave je upravitelj gornjegrajskega gospostva pisno protestiral pri grofu Francu Leopoldu Gaisrucku in zahteval poravnavo v 14 dneh, ker naj bi kršil jurisdikcijo Gornjega Grada nad njegovim podložnikom. Iz dopisa še izvemo, da je grof prisodil Novaku kazen 6 goldinarjev junija prejšnjega leta 1687 in da je Matija Novak gornjegrajski podložnik na Slomu (*Zu Slamb wohnenden vnderthan*).⁵⁰ Kako se je zadeva iztekla, ne vemo, ker viri o tem molčijo.

Da se je Matija iz Brezja prav med letoma 1685 in 1688 premaknil na sosednji Slom in kam natanko, pove naslednji dokument. Le malo pred rubežem, ki se je, kot smo videli, zgodil na Novakovem zemljišču na Slomu (!), se je gornjegrajski podložnik Matija Novak z blagovskim graščakom zapletel v nov spor, ki ga v izjavi pred svojim zemljiškim gospodom raje ni omenil. Odvetnik gornjegrajskega gospostva je sredi poletja prejel prošnjo grofa Gaisrucka, datirano 10. avgusta 1688 na Blagovni, naj v štirinajstih dneh njemu ali kakemu nepristranskemu sodniku izroči gornjegrajskega podložnika Matijo Novaka, sicer bo prisiljen zoper tega uporabiti druga v deželi dovoljena pravna sredstva. Matija Novak ali Hudič (!) (*Mathia Nouak oder Huditsch*), ki živi na hubi oziroma pristavi nekdanjega braslovškega komisarja pri Brezju (*auf des gewesten Commisari zu Fraßlau Huben oder Majrhhoff, bey Prefia wohnhafft*), naj bi namreč aprila istega leta v svoji hiši (*in seinem des Nouakhen Haus*) brez vsakega razloga tako grozovito pretepel blagovskega podložnika Pongraca Grižanca, da moč osem dni ni mogel vstati iz postelje.⁵¹

To skromno dokumentirano nasilno dejanje je za poznavanje razmer na Slomu in v rodu škofa Slomška še pomembnejše od prvega. Izvemo namreč, da Novak ne živi več v Brezju, ampak pri vasi, natančneje, na hubi ali pristavi nekdanjega komisarja v Braslovčah. Prav to pa je ključ za razumevanje lastništva poznejše posesti Štefana Slomška s Sloma. Hubo v bližini Brezja je torej braslovški župnik in komisar Staidler uporabljal kot pristavo, ležati pa ni mogla nikjer drugje kakor na Slomu. Blagovskemu pisarju ne gre zameriti, da je namesto na Slomu zapisal pri Brezju, saj mu razmere na tleh drugega gospostva niso bile domače.

Pismo grofa Gaisrucka, ki dokazuje povezavo med to posestjo in Matijo Novakom, razkriva še eno, za Matijo nič kaj laskavo podrobnost. Po grofovih besedah naj bi se prapraded škofa Slomška imenoval Novak ali Hudič, pri čemer ne vemo, ali je bil Hudič vzdevek, ki si ga je mož prisluzil s svojim vedenjem, ali podedovano rodbinsko ime. Matija Novak sicer v Brezju ni bil edini Hudič. Drugega, Jakoba Hudiča, srečamo malo pred prvo omembo Matije Novaka. Ko je grof Franc Leopold Gaisruck julija 1687 s služabniki prijezdil v Brezje, na silo odprl gumno in iz njega odpeljal približno dve kopi (*Schober*) zimskega ječmena, potem pa je eden njegovih služabnikov še s pištolo streljal na Valentina Slomška, iz pisma gornjegrajskega pooblaščenca grofu izvemo za naslednja imena oškodovanih podložnikov gospostva Gornji Grad: Valentin Slomšek, Jurij Novak, Primož Remih, Jakob Hudič (*Huditsch*) in Jurij Kolar.⁵²

Za Valentina Slomška naslednje leto beremo, da je prebival v Brezju. 10. avgusta 1688, sočasno z zahtevo po izročitvi Matije Novaka, je namreč grof Gaisruck poslal v Gornji Grad enako zahtevo za izročitev dveh Matijevih sovaščanov iz Brezja (*zu Prefia wahnhafft*), ki sta se oba pisala Slomšek (!), in sicer Jakoba in Valentina Slomška (*Schlomschegg*), ker naj bi 13. junija Jakob Slomšek na tleh blagovskega deželskega sodišča, nedaleč od Sloma ali Brezja (*unweidt Slom oder Prefia*), Valentina Slomška ranil do krvi z udarcem s krepelom (*Plueriefig mit einem Priegl geschlagen*).⁵³

Nasilno obračunavanje v tej dobi ni bilo nič nenavadnega niti za osebe višjega družbenega stanu, za podložnike pa je bilo sploh zelo običajno. Prapraded škofa Slomška Matija Novak ali Hudič tako v tem kontekstu ni več videti tak nasilnež, kot bi ga presojali z merili današnjega časa.

Tretji primer, v katerega se je škofov prednik zapletel zaradi uporabe sile, je dokumentiran najbolje, enako kot za prva dva pa ne poznamo epiloga. Zadeva je zanimiva, ker v njej nastopata tako Novak kot Slomšek. O njej je v poslopuj celjske Grofije (*Zilli in der Graffey*) 23. junija 1689 kot nepristranski sodnik razsojal Janez Pavel Adam Mayr pl. Meyerberg, upravitelj deželno stanovskega proviantnega urada v Celju. Tokrat je Matijo Novaka kot tožnik jemal v precep upravitelj deželskega sodišča Zbelovo Janez Franc Dixl. Zbelovo si je nad območjem Sloma podobno kot Blagovna lastilo deželskosodne pravice. Matija Novak, naveden kot podložnik Urada Hribovje ali Slom (*ambt Purgge oder Slam*), je bil obtožen, da je 23. junija 1688 na tleh zbelovskega deželskega sodišča z motiko (*mit ein Hakbenstreich*) po glavi udaril Pavla, sina Blažeta Slomška, in ga nato

⁴⁹ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 88, Različni procesni akti 17. st., 1. 7. 1688.

⁵⁰ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 85, Različni procesni akti 17. st., 6. 7. 1688.

⁵¹ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 84, Procesi 17. st., 10. 8. 1688.

⁵² NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 82, Procesi 17. st., 23. 7. 1687.

⁵³ Prav tam, šk. 84, Procesi 17. st., 10. 8. 1688, prezentirano 11. 9. 1688.

ranil do krvi še po hrbtu. Zbelovsko deželno sodišče je 23. maja 1689 od gospostva Gornji Grad zamahtevalo Novakovo izročitev. Nepristranski sodnik je zdaj razsodil, da mora Matija Novak zaradi storjenega zločina (*seines begangenen Landgericht Frauell*) v 14 dneh tožniku Dixlu plačati 15 kron.⁵⁴ Iz pritožbe gornjegrajskega odvetnika Elije Köschnerja zoper Dixlovo zahtevo izvemo še eno pikantno podrobnost. Novak se je Pavla Slomška lotil skupaj z drugim gornjegrajskim podložnikom Videtom, sinom Jerneja iz Slatine, in sicer zaradi njegovega nečistovanja (*Vnzucht*) z Marijo Ferlež na zbelovski vinski gorici Globoko.⁵⁵

Ranjeni Pavel, sin Blažeta Slomška, bi bil lahko doma tako iz Brezja kakor s Sloma. Po urbarju iz leta 1714, četrto stoletje po dogodku, je namreč na celi zakupni hubi v Brezju gospodaril Pavel Slomšek, na polovični hubi na Slomu pa Blaže Slomšek. Vide iz Slatine je prejkone istoveten z Videtom Rojškom, po istem urbarju podložnikom na manjši posesti v Slatini, Marija Ferlež pa bi bila lahko doma s Hotunnega, kjer je leta 1714 gospodaril manjši posestnik Matija Ferlež, ali iz družine kajžarja Jakoba Ferleža v Brezju. Vsi naštetni so spadali pod slomski urad gornjegrajske gosposke,⁵⁶ medtem ko je gorica Globoko, kjer so imeli vinograde, ležala na zbelovskih deželskosodnih tleh. Omenimo, da je tam, v Spodnjem Globokem, kot imetnik vinogradniške posesti že leta 1571 izpričan Lovrenc Novak,⁵⁷ ki ga naslednje leto prepoznamo kot podložnika iz Brezja.⁵⁸

Tretji in hkrati zadnji znani primer nasilja Matije Novaka z omenjeno naloženo denarno kaznijo še ni doživel epiloga. Gornjegrajsko gospostvo je namreč pri cesarju oziroma pri notranjeavstrijski vladi v Gradcu protestiralo zoper neupravičeno sojenje svojima podložnikoma.⁵⁹ Ohranjenih je več ločenih dopisov Matije Novaka in Videta iz Slatine, v katerih prosita za odložitev izvršbe, dokler kompetenčni spor med gospostvoma Gornji Grad in Zbelovo ne bo razčiščen. Seveda si podložnika s cesarjem nista dopisovala na lastno pest in sama, ampak so dopise v njenemu imenu pošiljali iz gornjegrajske gosposki pisarne, dopisovanje, ki sega do začetka leta 1690, pa vsebinsko ne prinaša ničesar novega.⁶⁰

Kot smo videli, je bil Matija Novak še živ jeseni 1697, ko je izrecno naveden kot tedanji posestnik dvora Slom (*Hoff Slam*). Umrl je kmalu zatem, pred

17. februarjem 1700, ko se je njegov sin Štefan v Vojniku poročil kot sin pokojnega Matije Slomška. S preselitvijo na Slom je torej po vsem sodeč že Matija začel namesto prejšnjega priimka Novak uporabljati novo hišno ime Slomšek.

Štefanov novi priimek Slomšek, prvič zapisan ob poroki leta 1700, pa glede na listino, ki ga leta 1703 imenuje Novak, tedaj še ni bil trden. Vpis poroke je tudi edini vir, ki kot Slomška označuje že njegovega očeta Matijo. Goričar tega podatka ni komentiral, ampak zaupal izročilu, po katerem je vseh pet poznejših Slomškovih posesti na Slomu pokupil šele Štefan.⁶¹

Kot je zapisal Goričar, je bil priimek Slomšek »že v okolici običajen davno pred prihodom Štefana Novaka na Slom«. Številne Slomške namreč pred letom 1700 in zlasti potem razkrivajo matične knjige sosednje župnije Sentjur. Kot smo videli, se konec 17. stoletja tudi v uradu Slom Slomšek ni pisala ena sama rodbina, tista, ki je gospodarila na polovični hubi Slom. Takšno sliko, več Slomškov v uradu Slom, kmalu zatem ponuja urbar iz leta 1714. V vasi Brezje (*Püerg oder Wrefia genannt*) so gospodarili kar trije kmetje Slomški (*Slombschegg*), Matija, Pavel in Primož, vsak na celi zakupni hubi, ob njih pa še dva Slomška kajžarja, Martin in Primož.⁶² Na sosednjem Slomu srečamo dva Slomška, Blažeta na polovični hubi (zakupni ali kupnoppravni) in našega Štefana, ki je imel največ posesti: kupnoppravno celo hubo, nekoč v lasti gospoda Andreja Štaidlerja, njivo in polovično kupnoppravno hubo.⁶³

Prav tako v Brezju ni živel en sam Novak – naš Matija, ki je kupil Štaidlerjevo posest na Slomu, ampak je leta 1687 s tem priimkom izpričan še en gornjegrajski podložnik, Jurij Novak. Lahko bi bil Matijejev brat ali starejši sin in bi prevzel hubo po Matijejevi preselitvi na Slom. Tudi urbar iz leta 1714 med brezjanskimi podložniki pozna dva Novaka. Jurij Novak (*Nouakh*), nemara isti kot 27 let prej, je imel celo hubo (brez navedbe, ali je zakupna ali kupnoppravna), Anton Novak pa zakupno.⁶⁴ Od treh drugih priimkov, ki jih v Brezju srečamo leta 1687, se je do leta 1714 ohranil samo Remih, medtem ko sta rodbinski imeni Hudič in Kolar izgini.⁶⁵

Matija Novak, ki je kot gospodar na Slomu iz Novaka postal Slomšek, torej ni prišel od daleč in v teh krajih ni bil »novak«, ampak bližnji sosed iz Brezja, čigar rod je imel tu globoke korenine. Ne samo, da ni bil nič manj Slomšek kakor drugi kmečki gospodarji na Slomu pred njim in v njegovem času, ampak

⁵⁴ Prav tam, šk. 82, Procesi 17. st., 10. 6. 1689.

⁵⁵ Prav tam, 28. 5. 1689.

⁵⁶ NŠAL, NŠAL 23, Gornji Grad Maribor, šk. 48, knj. 39, urbar Gornji Grad 1714, fol. 178r, 179r, 179v in 181r.

⁵⁷ StLA, Laa. A. Antiquum, Gruppe VI, Bodengeld, C 5, s. p.

⁵⁸ StLA, Laa. A. Antiquum, Gruppe VI, Rauchgeld 1572–74, Nr. 143, s. d., s. p.

⁵⁹ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 82, Procesi 17. st., 28. 5. 1689, 10. 6. 1689, 16. 7. 1689, 3. 9. 1689, 4. 1. 1690, 2. 2. 1690, 25. 3. 1690.

⁶⁰ Prav tam, 30. 6. 1689, 19. 8. 1689, 3. 9. 1689, 19. 12. 1689, 19. 1. 1690, 1. 3. 1690.

⁶¹ Goričar, *Slomškov rodovnik*, str. 10–12.

⁶² NŠAL, NŠAL 23, Gornji Grad Maribor, šk. 48, knj. 39, urbar Gornji Grad 1714, fol. 178r–179r.

⁶³ Prav tam, fol. 179v.

⁶⁴ Prav tam, fol. 179r.

⁶⁵ Primož Remih, verjetno isti kot leta 1687, je gospodaril na celi hubi (prav tam, fol. 178v). Med štirimi kajžarji sta v urbarju poleg dveh Slomškov izpričana še Jakob Ferlež in Barbara Oblak (prav tam, fol. 179r).

so Novaki v sosednjem Brezju izpričani že več kot sto let prej. In enako tudi priimek Hudič, kot Matijo neodvisno imenujeta dva vira, prvi, nastal leta 1688 v blagovnski gosposki pisarni, in drugi leta 1700 v Gornjem Gradu.

Glede na to, da Matija Novak ali Hudič konec 17. stoletja v Brezju ni edini nosil teh dveh priimkov, je tem večja verjetnost, da je bil od tod tudi po rodu. En priimek je moral biti v njegovem primeru hišno ime, drugi pa podedovani priimek. V času, ko priimki še niso bili stabilni in obvezno prenosljivi s staršev na potomce, sta se lahko priimka Novak in Hudič z ene osebe na drugo prenašala na različne načine. Novaka srečamo v Brezju že leta 1572, in sicer Lovrenca (*Lorenz Nouakh*), navedenega med šestimi plačniki izredne dajatve ognjiščnine.⁶⁶ Leto prej, 1571, je isti (*Lorenz Nouakh*) popisani kot eden od desetih plačnikov zemljarine (*Bodengeld*) za vinsko gorico Spodnje Globoko (*Vnnder Globoku*), ki je prav tako spadala pod gornjegrajski urad Celje.⁶⁷ Novak je v Brezju bodisi nasledil enega od petih posestnikov hub iz leta 1542 – trije so bili tedaj brez priimka, imenovani samo po Brezju (Štefan, Matija in Primož), četrti župan Filip, peti pa po vsem sodeč Janez Petelin – bodisi je njegova huba medtem nastala kot nova, šesta, in je bil v polnem pomenu besede novak. Leta 1572 je bilo namreč v Brezju šest plačnikov ognjiščnine, vsi z enako obveznostjo. Njihove posesti v gornjegrajskem urbarju iz leta 1602 prepoznamo kot hube, ob katerih so bile tedaj še tri manjše posesti, skupaj devet gospodarjev. Priimek Gašperja Novaka, ki je gospodaril na celi hubi, se skriva v germanizirani obliki priimka Neulich (*Casper Neulich*).⁶⁸ V popisu davka na osebo za leta 1632–1634 je namreč med šestimi gospodarji hubne posesti na istem, četrtem mestu naveden Matija Novak (*Matthia Nouakh*), ki bi bil lahko oče ali ded Matije Novaka ali Hudiča, začetnika Slomškovega rodu na Slomu. Na šestem mestu so tedaj popisali Jurija Hudiča (*Jurj Huditsch*), gospodarja polovične hube,⁶⁹ na kateri je leta 1602

gospodaril Gašper Klanjšek. Enako verjetna pa je možnost, da je istoveten z Jurijem, sinom pokojnega Avguština Zupana ali župana, v urbarju navedenega z njivo za pol dneva oranja.⁷⁰ Priimek Novak torej v Brezju sega v tretjo četrtino 16. stoletja, medtem ko se je Hudič tu naselil ali dobil priimek v prvi tretjini 17. stoletja. Prejkone sta oba prva nosilca priimkov v Brezje prišla od nekod iz slomskega urada, če se nista v tej vasi že rodila.

Kakor koli, rod škofa Antona Martina Slomška ima na območju okoli Sloma po zadnjih ugotovitvah precej globlje korenine od doslej znanih. Prvi je na Slomu gospodaril Matija Novak ali Hudič, oče škofovega pradedu Štefana Novaka – Slomška, in ne šele Štefan, ki je nato v nekaj desetletjih vso podložniško posest v zaselku združil v svojih rokah. Novaki in Hudiči pa so že veliko prej živeli v sosednji vasi Brezje in niso prišli od bogvekod, kot je veljalo do sedaj.

Že škof Slomšek je vedel in v svojem potopisu iz leta 1837 zapisal, da je njegov prednik izšel iz neposredne bližine. Ta podatek sem našel kot zadnjega in je samo potrdil moje ugotovitve. Če bi Maks Goričar poznal škofovo navedbo o premožnem sosedu Novaku, bi se lotil iskanja bližnjih Novakov, ki bi jih v urbarju iz leta 1714 našel v Brezju. Za odkritje podatkov o Štefanovem očetu Matiji Novaku – Slomšku pa bi bil neizogibno potreben temeljit pregled gornjegrajskega arhiva v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, kjer je Goričar, kot rečeno, iskal samo ali predvsem urbarje. A tudi potem, ko je gradivo leta 1979 prišlo iz Gradca v Ljubljano, je trajalo še desetletja, da je ime Matije Novaka pritegnilo pozornost zgodovinarja.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija
NŠAL, NŠAL 23, Gornji Grad Maribor
NŠAL 101, Zbirka listin

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor
Matične knjige
Službeni listi duhovnikov
NŠAM 3005, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin

⁶⁶ StLA, Laa. A. Antiquum, Gruppe VI, Rauchgeld 1572–74, Nr. 143, s. d., s. p. – Obdavčenci v Brezju so bili: Ahac Kolar (*Achez Khollar*), Lovrenč Novak (*Lorenz Nouakh*), Klanjšek (*Kblainschekb*), Mihael Šuster ali čevljar (*Michel Schuesster*), Gregor Amsešik (*Amseschikh*) in Martin Zupan ali župan (*Suppan*), vsi z enako obveznostjo 20 šilingov.

⁶⁷ StLA, Laa. A. Antiquum, Gruppe VI, Bodengeld, C 5, s. p.

⁶⁸ NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 3, urbar Gornji Grad 1602 – 2. del, pag. 1067–1070. – Gospodarji celih hub so se imenovali: Jurij Cimerman ali tesar (*Jurj Zimmerman*), Martin Kolar (*Martin Kholler*), Boštjan Klajnsšek (*Bastian Khlainschekb*), Gašper Novak (*Casper Neulich*) in Gregorjev sin Marko (*Markho des Gregor Sun*). Na polovični hubi je gospodaril Gašper Klajnsšek (*Casper Khlainschekb*), Matija Cimerman starejši (*Matthia Zimmerman der Alte*) je imel hišico na gmajni, Barbara, vdova Avguština Zupana ali župana (*Barbara Augustin Suppans wittib*), zemlje za en dan oranja, Jurij, sin omenjenega pokojnega župana oziroma Zupana (*Jurj des vorgemelten Supans seligen Sun*), pa njivo za pol dneva oranja. Od leta 1572 so se torej ohranili štiri priimki.

⁶⁹ NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 4, register davka na ose-

bo 1632–1634, s. p. – Imena obdavčencev so skoraj enaka kot imena gospodarjev leta 1602. Na celih hubah so živeli: Jurij Cimerman, Martin Kolar, Boštjan Klajnsšek, Matija Novak (*Matthia Nouakh*) in Gregorjev sin Matija, na polovični hubi pa Jurij Hudič (*Jurj Huditsch*).

⁷⁰ Gl. op. 68.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz
Laa. A. = Landschaftliches Archiv
Maria-Theresianischer Kataster

LITERATURA

- Gestrin, Ferdo: Gospodarska in socialna struktura gornjegrajske posesti po urbarju leta 1426. *Zgodovinski časopis* 6–7, 1952–1953 (*Kosov zbornik*), str. 473–514.
- Goričar, Maks: *Slomšekov rodovnik*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila, 1938.
- Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer. I. Abteilung: Die Landgerichtskarte. 4. Lieferung.* Wien: Akademie der Wissenschaften, 1929.
- Kovačič, Fran: *Služabnik božji Anton Martin Slomšek knezoškof lavantinski*. Celje: Družba sv. Mohorja, 1934.
- Kovačič, Franc: *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat, 1928.
- Orožen, Ignaz: *Das Benediktiner-Stift Oberburg*. Marburg: Selbstverlag, 1876 (Das Bisthum und die Diözese Lavant, II. Theil).
- Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Fraßlau*. Cilli: Johann Rakusch, 1880 (Das Bisthum und die Diözese Lavant, IV. Theil).
- Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Tüffer* [Maribor]: Selbstverlag, 1881 (Das Bisthum und die Diözese Lavant, IV. Theil).
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte*. München: R. Oldenbourg, 1962 (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 10).



S U M M A R Y

Hudič [the Devil] buys Slom and becomes Slomšek. The discovery of Bishop Slomšek's first ancestor at Slom pri Ponikvi

The contribution draws on and further develops Maks Goričar's study (1938) on the lineage of the bishop and beatification candidate, Blessed Anton Martin Slomšek (1800–1862). Because civil register books from the bishop's native parish of Ponikva were destroyed by fire in 1782, Goričar already had great difficulty in reconstructing Slomšek's family tree until 1700, a year marked by the wedding of his great-grandfather Štefan Novak–Slomšek, then already the master of a farm at Slom and a subject of the Gornji Grad seignior. The family history, written by Bishop Slomšek himself, reveals that Štefan

Novak consolidated five landed properties into one in the hamlet of Slom pri Ponikvi, that the main part of Slom had previously belonged to some priest, and that about 1700 the Novak family took on the new surname Slomšek. The veracity of these indications was already established by Maks Goričar. Unfortunately, however, only knowing Slomšek's words second hand, he could not dispose of the key piece of information, namely, that the bishop's ancestor Novak, who had moved to Slom, was a wealthy neighbour. Due to the strong prevalence of the family name Novak as the most frequently used Slovenian surname, Goričar gave up further search for the bishop's ancestors, seeing it as a futile effort. However, he did identify the parish priest Andrej Karel Staidler as Novak's predecessor at Slom and found the name of Matija, the father of Štefan Novak–Slomšek, who had already been deceased at the time of his son's wedding in 1700.

The inclusion of archival sources from the Gornji Grad seignior, which were unavailable to Goričar, has now brought to light a number of new pieces of information about Matija Novak–Slomšek, dispersed among various court files. Matija was a subject of the Gornji Grad seignior from Slom's neighbouring village of Brezje, where he first appeared in sources in 1685. One source identifies him as Matija Novak or Hudič, meaning »the devil« (!), and another refers to him twice simply as Hudič—his second surname or house name. Sources portray him as a rather violent man who frequently embroiled himself in altercations with the neighbouring peasants and seigniors. However, in the period concerned, violence was a widespread and normal part of life across all social strata. In 1696 or 1697, the Gornji Grad seignior, owned by the bishop of Ljubljana, sold him one of the two farms at Slom that had returned into the possession of the seignior on the death of its previous owner, the parish priest Staidler. The court proceedings, in which Staidler's illegitimate son Janez Krstnik Škorja claimed ownership of his father's farm through inheritance and demanded for it to be physically returned to him from Novak's hands, reveal new details on how Matija Novak came to Slom and became the master of Staidler's farm. He died between 1697 and 1700, before the legal dispute came to completion. Once a settlement was finally reached in 1703, the Bishop of Ljubljana leased the contested farm to Matija's son Štefan Novak–Slomšek with the right to purchase (Ger.: in Kaufrecht, kaufrechtweise), and Štefan subsequently also bought the other smallholding at Slom.

Given the above, the lineage of Bishop Slomšek therefore has its origin in the neighbouring village of Brezje pri Slomu. Based on the rent-rolls and tax sources of the Gornji Grad seignior, it was possible to determine that the surname Novak (signifying a new settler) first appeared there between 1542, when

three out of five serfs still did not have a surname, and 1571, whereas the surname Hudič appeared between 1602 and 1632. In the case of Matija Novak or Hudič, one name must have been a surname and the other a house name. When Matija moved to Slom at the end of the seventeenth century, his family replaced its old names with the new surname

Slomšek. At that time, several other Slomšeks lived at Slom and Brezje, whose surname was of a more recent origin than Novak and Hudič, having been first documented in the 1680s. It likewise did not exist between 1632 and 1634, when Na Slomu was still used in its place, after being recorded for the first time in 1542.